

תורת הביטחון היא הסיבה לכישלון ההתרעה ב-1973

ערב מלחמת יום הכיפורים נשען הממסד הביטחוני-מדיני על תפיסת התרעה שלא הייתה רלוונטית למציאות. הכישלון לפתח תפיסת התרעה רלוונטית - שהיא חלק מתורת הביטחון - רובץ לפתחנו ב-2013 לא פחות מאשר ב-1973

ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין במלחמת יום הכיפורים | הממסד הביטחוני-צבאי של ישראל הגיע למלחמת יום הכיפורים עם פערים לא פתורים בתוך תפיסת ההתרעה וכן בין תפיסת ההתרעה לבין המציאות האסטרטגית

סא"ל (מיל') רוני אמיר
לשעבר ראש תחום דוקטרינה בחיל האוויר

- המילואים, שגיוסן והעברתן לשדה הקרב מצריכים כמה ימים.
- הגיאוגרפיה של ישראל - היותה מדינה ללא עומק גיאוגרפי אסטרטגי וללא שולי ביטחון.
 - המבנה של צבאות ערב - היותם צבאות סדירים שיכולים לעבור במהירות רבה משגרה למלחמה.

ההתרעה היא אפוא אמצעי חיוני שנועד לאפשר את תפקוד המדינה והמשק נוכח האיום הקבוע של צבאות ערב. בלעדיה צריכה הייתה המדינה להיות בכוננות מתמדת - מה שהיה פוגע אנושות בכלכלתה ובעוצמתה.

יתר על כן, ההתרעה חיונית לא רק לגיוס המילואים ולהעברתם לחזית במועד, אלא גם כדי לאפשר מתקפה מקדימה נגד אויב שנערך לתקוף את ישראל. עם זאת, מאחר שלא תמיד יכול המודיעין לתת התרעה לקראת מלחמה, יש מי שטוענים שעצם ההסתמכות על התרעה היא הימור נועז.⁶

מידת מסוכנותו של האויב נקבעת על פי השילוב של שני פרמטרים מרכזיים: כוונותיו ויכולותיו. אויב רב עוצמה אך נטול כוונות תוקפניות אינו נחשב לאיום משמעותי, וכך גם אויב בעל כוונות תוקפניות, אך נטול עוצמה מספקת.

יש מי שטוענים שיש לתת משקל רב יותר לכוונות האויב, ויש מי שטוענים שאת המשקל המרבי יש לתת דווקא ליכולותיו, ויש גם מי שקוראים לשלב בין הגישות.

ההתרעה היא אמצעי חיוני שנועד לאפשר את תפקוד המדינה והמשק נוכח האיום הקבוע של צבאות ערב

התרעה על כוונות

מי שגורסים שאת מרב תשומת הלב יש לתת לכוונות האויב מבססים את גישתם על כך שפתיחה במלחמה היא קודם כול החלטה מדינית שמתרחשת בהקשר מדיני מסוים שאותו יש לנתח ולהבין.

הגישה הזאת נחשבת למסוכנת יותר ולמורכבת יותר מגישות ההתרעה האחרות, והיא מחייבת הבנה טובה של מסגרת האילוצים והאינטרסים הכוללים של היריב, חדירה מודיעינית משמעותית לדרג של מקבלי החלטות ויכולת להעריך נכונה איומי סרק

מהי התרעה

ההתרעה היא אות אזעקה שמאפשר למקבל החלטות להבין כי מתהווה איום המחייב היערכות מתאימה. ההתרעה איכותית כוללת מידע ברור על מהות האיום - שממנו ניתן להסיק מהי היערכות הנדרשת - וצריכה להינתן בעיתוי מוקדם מספיק ("מרחב ההתרעה") כדי לאפשר די זמן לקבלת החלטות הנדרשות ולהוצאתן אל הפועל.² ההתרעה יש לפחות שני שלבים מובחנים: הידיעה על עצם התהוות האיום - שהאחריות עליה היא של קהילת המודיעין - והפעולה או התגובה שנעשות בעקבות זאת,³ שהאחריות עליהן היא של הרמה הצבאית הבכירה ושל הרמה המדינית. מובן שמקבלי החלטות אינם חייבים לקבל את עמדת המודיעין המוצגת להם בנוגע לאופן הפעולה הרצוי - ובניסוחו של יגאל אלון: "הצבא מתרע, והמדינאים מתלבטים".⁴

אחד המאפיינים הבולטים של מרחב ההתרעה הוא הדינמיות שלו הנובעת מהיותו מושפע ממשפר רב של משתנים צבאיים, מדיניים, מודיעיניים ואחרים. ביטוי לכך ניתן לראות בדבריו של ראש אמ"ן לשעבר שלפיהם מרחב ההתרעה הוא "פונקציה מורכבת הרוטטת בחריפות על ציר הזמן ושעומקה משתנה מיום ליום".⁵ התרעה למלחמה היא אפוא חוליה שמקשרת בין היערכות של האויב, שיוצר את האיום, לבין היערכות של כוחותינו להתמודד עימו. לכן ההתרעה למלחמה אינה דבר העומד בפני עצמו בתוך המערכת המודיעינית, אלא היא חלק ממערכת רחבה יותר של גורמים ושל משתנים שיש ביניהם זיקות ויחסי גומלין הדוקים ודינמיים. לפיכך בירורה מחייב דיאלוג ושיח בין גורמי המודיעין (העוסקים באויב) לבין הגורמים המבצעיים (העוסקים בכוחותינו) וכן בין שניהם לבין הרמות הצבאית והמדינית הבכירות ביותר (העוסקות בסוגיות מדיניות ובין-לאומיות וכן בהיבטים כמו גיוס המילואים).

מבוא

אירועי מלחמת יום הכיפורים, ובעיקר ימי הלחימה הראשונים, הושפעו באופן ישיר ומשמעותי מכישלון ההתרעה למלחמה, שהיה כישלון באחת משלוש אבני היסוד של תורת הביטחון הישראלית ואולי אף בנקודת המשען הארכימדית של תפיסת הביטחון כולה.¹ מקובל לייחס את כישלון ההתרעה לאחת משתי הסיבות הבאות: דבקות דוגמתית של אמ"ן בקונספציה או אי-מימושה של תפיסת ההתרעה שגובשה במסגרת תורת הביטחון של ישראל.

מי שאימצו את ההסבר הראשון - שמדובר בדבקות בקונספציה שגויה - נוהגים להצביע על תפקוד לקוי של ממלאי התפקידים באמ"ן. לעומתם, מי שאימצו את ההסבר השני - שמדובר בכשל ביישומה של תורת הביטחון של ישראל - ממעיטים מאחריותו של אמ"ן לכישלון. על פי הגישה הזאת, תורת הביטחון הייתה ברורה ומוגדרת והתאימה למציאות של טרם המלחמה, והכשל היה רק ביישומה.

במאמר הזה מוצג כישלון ההתרעה מנקודת מבט אחרת: לא מדובר בכישלון מודיעיני או בכישלון ביישום תורת הביטחון, אלא בכשל בתורת הביטחון עצמה. הטענה היא שהממסד הביטחוני-צבאי של ישראל הגיע למלחמת יום הכיפורים עם פערים לא פתורים בתוך תפיסת ההתרעה וכן בין תפיסת ההתרעה לבין המציאות האסטרטגית. לפערים האלה היה תפקיד מפתח בחוסר היכולת של צה"ל בפרט ושל ישראל בכלל להתמודד עם האיום הצבאי שהלך והתפתח ערב המלחמה. פערים דומים בנושאי מפתח בתורת הביטחון עלולים להיות רלוונטיים גם היום.

החלק הראשון של המאמר מבהיר מהי התרעה ומהן הגישות העיקריות למימושה, והחלק השני מסביר מדוע - למרות עיסוק רב-שנים בסוגיית ההתרעה - לא הגיע צה"ל למלחמת יום הכיפורים עם מענה תפיסתי ומעשי רלוונטי.

חשיבותה של ההתרעה בתפיסת הביטחון של ישראל

ההתרעה למלחמה היא מושג מרכזי בתורת הביטחון הלאומי של ישראל. יש שלוש סיבות לחשיבותה ולמרכזיותה:

1. תלותו הגדולה של צה"ל ביחידות

ומצבים של הליכה על הסף. היתרונות של הגישה הזאת נובעים מכך שהחלטות המדיניות קודמות בדרך כלל להכנות הצבאיות ולכן מאפשרות מרחב התרעה גדול יותר. הבנת כוונותיה של ההנהגה היריבה חיונית גם כדי להימנע ממהלכי תגובה צבאיים שעלולים בפני עצמם לגרום להסלמה ולהידרדרות לא מכוונים (כמו, למשל, גיוס מילואים).

חסרונותיה העיקריים של הגישה הזאת נובעים מכך שקשה מאוד - ולרוב אף בלתי אפשרי - להבין, להעריך או לחזות החלטות והגיון פעולה של אנשים בודדים, מה גם שהחלטותיהם עלולות להשתנות במהירות במסגרת הדינמיקה של האירועים. כך, למשל, ציין שר הביטחון משה דיין בשיבת ממשלה שנערכה כשנה לפני מלחמת יום הכיפורים כי "יכול לפעול במצרים ההיגיון הבלתי הגיוני שהוא די הגיוני מבחינה פנימית במצרים".⁷

התרעה על יכולות

מי שטוענים שיש לתת את מרב תשומת הלב ליכולותיו של האויב מנסים להפחית את הסיכון שכרוך בקושי לפענח את כוונותיו. על פי הגישה הזאת, יש להתמקד באיסוף עובדות פיזיות בשטח שאותן קשה להסתיר - כמו היערכות הכוחות - ולא בפרשנויות ובהערכות. הגישה הזאת אף כוללת לעיתים ניסיון להסיק מסקנות בנוגע לכוונות האויב דווקא מתוך היערכותו הצבאית. לשם כך יש לקבוע אם היערכותו היא התקפית או הגנתית במהותה או שאולי היא בכלל קשורה לתרגיל צבאי. לשם כך הוגדרו סימנים מעידים שמייחסים להם יכולת אבחונית גבוהה.

לגישה הזאת יש שלושה חסרונות בולטים:

1. אין זה מעשי להציג אוסף של עובדות ללא הערכה שמבהירה ומפרשת אותן.⁸ כדי שניתן יהיה לקבל החלטות משמעותיות על גיוס מילואים או על יציאה למתקפת מנע יש תמיד צורך בחשיבה ובשיפוט שבמסגרתם יש לאמת, להעריך, לפרש ולנתח את המידע ואת הנתונים הקיימים.⁹ במילים אחרות: אין מנוס ממנגנון הערכה כלשהו שגישת היכולות מנסה להימנע ממנו.
- ההכרה שאין "עובדות בשטח" שהן נטולות הקשר הייתה מובנת היטב לקברניטיה של

ישראל ערב מלחמת יום הכיפורים. כך, למשל, ציין יגאל אלון ש"לא כל תנועה צבאית או נאום שחצני הם היערכות למתקפה, ולכן המודיעין הוא זה שיבחין בין ריכוז כוחות להתקפה לבין תרגיל עוצבתי או מהלך במלחמת עצבים".¹⁰ לגישת היכולות יש חיסרון מהותי נוסף: בתנאיה הייחודיים של ישראל היא הייתה מחייבת את צה"ל להיות בגיוס מלא במשך רוב ההיסטוריה של המדינה, שכן לרוב הוא היה נחות כמותית מצבאות ערב. כוונות צבאית ממושכת לא הייתה מאפשרת לישראל להתפתח ולשגשג.¹¹ גם כיום, כשעשרות אלפי טילים ורקטות מסוגים שונים מכוונים לעבר ישראל, ושיגורם יכול להיעשות כמעט ללא הכנות מוקדמות, אין זה מעשי להיות בכוונות-על תמידית בגלל פרשנות נוקשה של גישת היכולות.

מי שטוענים שיש לתת את מרב תשומת הלב ליכולותיו של האויב מנסים להפחית את הסיכון שכרוך בקושי לפענח את כוונותיו

3. בעיה נוספת היא שעצם גיוס המילואים בישראל או אפילו איסוף מודיעיני מוגבר (ובמיוחד יחיות צילום מעל שטח האויב כדי לעמוד על היערכותו הפיזית בשטח) עלולים כשלעצמם להאיץ את ההידרדרות.¹²

למרות חסרונותיה גישת היכולות היא חיונית - בעיקר במצבים שבהם נוצר איום צבאי, ונדרש ניהול שקול של הסיכונים הצבאיים שנוצרו. כך, למשל, כבר בשנות ה-50 ציין הרמטכ"ל יגאל ידן שהמצרים עלולים להציב באופן קבוע כוח צבאי משמעותי בקרבת הגבול עם ישראל. במקרה כזה - הוא אמר - אי-אפשר יהיה לבסס את התוכניות האופרטיביות של צה"ל על קבלת התרעה מהמודיעין, אלא יהיה צורך בהיערכות צבאית שמביאה בחשבון את יכולתם של המצרים לעבור במהירות משגרה להתקפה.¹³

התרעה על הכנות

לפני מלחמת יום הכיפורים עסק המודיעין של צה"ל, בין היתר, בחיפוש סימנים לכך

שהערבים עושים הכנות לקראת מלחמה. מדובר למעשה בגישה שהיא שילוב של גישת היכולות עם גישת הכוונות (ראשית יש כוונות, אחר כך הכנות ולבסוף נוצרות היכולות). הכנות למלחמה באות לידי ביטוי בהגברת היכולות (בעיקר ההתקפיות) - תהליך שאותו ניתן לראות בשטח: ריכוזי כוחות, צבירת מלאים, קידום כלי מלחמה לחזית וכו'. אלה "עובדות בשטח" שבהחלט עשויות להצביע על כוונות האויב. ובמילותיו של יגאל אלון: "ללא היערכות אין מתקפה".¹⁴

יתרונה העיקרי של הגישה הזאת, בדומה לגישת היכולות, הוא התבססותה על עובדות בשטח ולא על הערכה בנוגע לכוונות האויב. הגישה הזאת מאוד התאימה לתנאיה של מדינת ישראל (אם כי לא בהכרח ליכולות האיסוף המודיעיניות) בתקופה שקדמה למלחמת ששת הימים, עת היו האזורים שבקרבת הגבול עם ישראל מפורזים מכוחות צבא גדולים של מדינות ערב. אלה היו צריכים לנוע מרחקים גדולים לעבר ישראל לפני שיכלו לפתוח בהתקפה עליה.¹⁵

חסרונה העיקרי של הגישה הזאת - שבא לידי ביטוי, בין היתר, בימים שקדמו למלחמת יום הכיפורים - דומה לחרונו של גישת היכולות: הקושי להסיק מתוך ההכנות על הכוונות - האם ההכנות הן לקראת מהלך התקפי? לקראת מהלך הגנתי? לקראת תרגיל? לשם הפגנת כוח והפעלת לחץ מדיני? יתר על כן, היערכות ישראלית נגדית - שנקטת בעקבות יישומה של הגישה הזאת - כרוכה אף היא במחיר כלכלי גבוה ובסיכון להסלמה.

התרעה על שינוי במאזן הכוחות

הגישה הזאת מבוססת על כך שלקראת מלחמה ירכוש האויב ויפתח יכולות צבאיות שהן הכרחיות להצלחתו. על פי הגישה הזאת יש להתמקד בבניין הכוח של האויב ובתנאים ההכרחיים להצלחתו הצבאית. המודיעין של צה"ל אימץ את הגישה הנ"ל לקראת מלחמת יום הכיפורים בעקבות מידע מודיעיני איכותי ואמין על תנאי הסף שהגדירו המצרים לעצמם ליציאה למלחמה - בעיקר בתחום היכולות האוויריות.

יתרונה המרכזי של הגישה הזאת הוא מרחב ההתרעה הגדול, יחסית, שהיא מקנה, משום

מובארק (ראשון מימין) ויתר חברי הפיקוד העליון המצרי במלחמת יום הכיפורים | לפני מלחמת יום הכיפורים עסק המודיעין של צה"ל, בין היתר, בחיפוש סימנים לכך שהערבים עושים הכנות לקראת מלחמה

שתהליכי בניין הכוח הם ארוכים מאוד. חסרונה העיקרי הוא שהבנה לא נכונה של מטרות המלחמה יגרמו לחישוב שגוי של יחסי הכוחות. יתר על כן, בהחלט ייתכן שהאויב מעריך שהוא מסוגל להשיג יותר מכפי שיכולותיו - אשר מוכרות לנו - מאפשרות לו, ובכך הוא יפתיע אותנו. ובמילותיו של משה דיין בשנות ה-50: "למרות מאזן הכוחות הקיים עלולים הערבים לעשות דברים בלתי הגיוניים"¹⁶.

בעיה נוספת עלולה לנבוע מכך שאנחנו מפריזים בהערכת כוחנו שלנו. במקרה כזה גם הערכה נכונה של עוצמת האויב לא תציל אותנו משקלול שגוי של מאזן הכוחות.

עד כה נסקרו ארבע גישות התרעה שיכלו להיות רלוונטיות לאגף המודיעין של צה"ל לקראת מלחמת יום הכיפורים. בחלק הבא מוצגים תפיסת התרעה וגישות ההתרעה שהתפתחו בצה"ל בפועל לפני המלחמה, ואשר היו הבסיס המעשי לגיבוש ההתרעה לקראת 6 באוקטובר 1973.

תפיסת ההתרעה בשנות ה-50

בתקופה שבין סוף מלחמת העצמאות למלחמת סיני פותחו וגובשו עיקרי התוכניות והתפיסות המבצעיות של צה"ל בהתאם למבנה הצבא ולהיקפו ובהתאם לאתגרים וליכולות של מדינת ישראל הצעירה. בשל המחסור החמור במשאבים התגבשה התפיסה שלפיה יש להחזיק צבא סדיר קטן ככל האפשר, אך שיהיה מספיק חזק כדי שיוכל להדוף את התקפות האויב עד שיתגייסו המילואים.

התפיסה הזאת היא שהקנתה להתרעה את חשיבותה העצומה, וכבר אז התברר עד כמה קשה להשיגה ועד כמה מסוכן להסתמך עליה. נראה שבאותה העת אומצה תפיסת התרעה על בסיס גישת ההכנות, והתגבשה ההערכה שהמודיעין יוכל לזהות את "תכונת היערכות של מדינות ערב לקראת מתקפה" היות שצבאות האויב "חייבים לנוע בצירים ארוכים וחשופים... גם כוחות האוויר... חייבים לדלג ולבצע שינויי היערכות... לכן יש סיכויים טובים מאוד שנוכה בהתרעה"¹⁷.

לאחר זמן קצר זנח צה"ל את התפיסה ההגנתית ואימץ תפיסה התקפית שלפיה קבלת התרעה על כוונתם של הערבים לתקוף את ישראל מחייבת את צה"ל לצאת למתקפת

תורת התרעה המבוססת על גישת ההכנות וכי היה ברור - לפחות לאמ"ן - שלא ניתן לאמץ גישת התרעה המבוססת רק על יכולות האויב, אלא יש לעמוד גם על כוונותיו.

תפיסת ההתרעה בשנים 1960-1967

בראשית 1960, לאחר עשור שבו תפיסת ההתרעה של צה"ל הייתה מבוססת על גישת היכולות, הבהיר הרמטכ"ל חיים לסקוב כי סדר הכוחות הסדיר של צה"ל אינו יכול להיערך על פי יכולות האויב ("מה שהאויב עלול לעשות"), אלא עליו להיערך על סמך כוונות האויב ("מה שהאויב מתכוון לעשות"). לסקוב הדגיש שאימוץ של גישת הכוונות כרוך בסיכון, ומבחנה הראשון של התפיסה הזאת - על סכנותיה - אכן לא איחר לבוא.¹⁹

בפברואר 1960 התפרסם רוב הצבא המצרי בקרבת הגבול עם ישראל. רק ארבעה ימים לאחר שהכוח המצרי הגדול חצה את התעלה ונע בסיני לעבר ישראל נודע על כך למודיעין של צה"ל, והוכרזה כוונות (שניתן לה שם הקוד "רותם"). אף שלטענת ראש אג"ם דאז, יצחק

מנע עוד לפני ההתקפה הערבית או במקביל לה. השינוי התפיסתי הזה הגדיל עוד יותר את חשיבות ההתרעה.

במסגרת התחקירים שנערכו לאחר מלחמת סיני נידונה גם תפיסת ההתרעה. מסקנתו של ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון - שבאה לידי ביטוי בתזכיר שהפיץ עוזרו - הייתה כי "ככלל קל יותר למודיעין להתרעה על שינוי ביכולות האויב מאשר על כוונותיו". ראש אמ"ן באותה התקופה, יהושפט הרכבי, שהוביל את הניסיון לגבש את תפיסת ההתרעה, זיהה מיד את הקושי הטמון בגישת היכולות. הוא קבע כי גישת היכולות היא אומנם המובילה, אולם אם כוחות האויב יתפרסו בסמוך לגבול ולא יתקפו, יהיה על המודיעין לעמוד גם על כוונות האויב.¹⁸

הרכבי, שהבין כי הנושא חורג מגבולות אמ"ן, הציג בפורום מטכ"ל את מהות ההתרעה ואת תפיסת ההתרעה וכן ייחד לנושא ההתרעה מקום נפרד במסגרת הערכת המודיעין השנתית. לפיכך נראה כי בשנות ה-50 התגבשה בצה"ל

רבין, "נתפסנו עם המכנסיים למטה" למול יכולות הצבא המצרי, הרי שראש הממשלה בן-גוריון אישר רק גיוס מילואים מצומצם וחשאי.²⁰ הסיבה לכך הייתה שהוא יחס חשיבות רבה מאוד למידע ולהערכה שאין בכוונתו של נאצר לפתוח במלחמה. לפיכך הוא פעל כדי למנוע הסלמה בגבול עם מצרים וכדי לא לעורר בהלה בקרב הציבור בישראל. עם זאת, בשלב מעט יותר מאוחר, כאשר עלה ספק בנוגע לכוונותיה של מצרים, הוגדל ההיקף של גיוס המילואים כדי שצה"ל יהיה ערוך טוב יותר מול היכולות המצריות. בשלבי הסיום של האירוע נקבעה רמת כוונות שהתבססה הן על כוונות המצרים והן על דרכי הפעולה האפשריות שלהם (כלומר על יכולותיהם).²¹ בעקבות פרשת "רותם" ניתן היה לצפות שהצמרת המדינית-ביטחונית תערוך תהליך של הפקת לקחים שבמרכזו ייעשה מאמץ לגבש גישת התרעה משולבת. הסיבה: אירועי "רותם" הוכיחו שלא ניתן להסתמך רק על גישת התרעה אחת. אימוץ של גישת היכולות בלבד עלול להטיל עול כלכלי בלתי נסבל על ישראל, ואילו אימוץ של גישת הכוונות בלבד עלול להיות כרוך בסיכון בלתי סביר בשל הקושי לדעת מה קורה במוחותיהם של מנהיגי האויב.

בעקבות פרשת "רותם" ניתן היה לצפות שהצמרת המדינית-ביטחונית תערוך תהליך של הפקת לקחים שבמרכזו ייעשה מאמץ לגבש גישת התרעה משולבת

אך למרות חומרתה של פרשת "רותם" נראה כי לא גובשה תורת התרעה ברורה לצה"ל, אלא נמשכו העמימות והבלבול בסוגיה המרכזית הזאת. בכנס מטכ"ל לסיכום אירועי "רותם" כמעט שלא הייתה התייחסות לסוגיית התרעה, ובעת שהרמטכ"ל הציג את סיכום האירוע לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת הוא ציין במפורש כי הדרך הנכונה להשיג התרעה בזמן היא באמצעות אימוצה של גישת היכולות ("נוכחות כוחות האויב בשטח"). אך מיד לאחר מכן הדגיש כי אי-אפשר לאמץ את גישת היכולות בגלל עלותה הגבוהה. לכן - הוא קבע - יש לקחת סיכון מחושב ולהתבסס על גישת הכוונות. ד"ר יגאל שפי, שבחן את הנושא לעומק, מציין

כי בסוף שנות ה-50 ובתחילת שנות ה-60 "לא הייתה לקהילת הביטחון והמודיעין בישראל תפיסה מגובשת וברורה בכל הקשור להתרעה ולמובנה".²²

תפיסת התרעה לקראת מלחמת ששת הימים

ב-15 במאי 1967, בעוד ישראל חוגגת את יום העצמאות, העבירו המצרים כוחות גדולים לחצי האי סיני, ובכך החלה המתחנות שהובילה למלחמת ששת הימים. הרמטכ"ל יצחק רבין העריך שפניהם של המצרים אינם למלחמה, אך עם זאת הדגיש שלצה"ל חייבת להיות תשובה מלאה לכל מצב כדי למנוע חזרה של פרשת "רותם" שבה - לדבריו - "נתפסנו עם המכנסיים למטה". לכן הוא אימץ את גישת היכולות וציין שהוא אינו רוצה לעמוד במצב שבו הוא תלוי לחלוטין "ברצון הטוב של 500-600 טנקים מצריים".²³

רבין הרחיב עוד בעניין הזה ואמר: "אדון עתה באפשרויות לא על פי סבירותן, אלא על פי סכנתן... סיימנו את עניין הכוונות, ועובדים אנו על האפשרויות (יכולות הפעולה של האויב - ר"א)".²⁴ הגישה הזאת רק התחזקה לאחר שראש אמ"ן ציין כי הניסיונות של אמ"ן לעמוד על כוונותיו של נשיא מצרים לא הניבו פירות וכי נאצר משנה את כוונותיו לעיתים תכופות ולכן קשה לגבש מסקנה כיצד ומתי יפעל. בשל קשיי אמ"ן לפענח מהן כוונותיו של שליט מצרים ולאור עמדתו של הרמטכ"ל, אושר לצה"ל לנקוט צעדים משמעותיים שכללו גיוס נרחב של המילואים. תהליך צבירת הכוח של צה"ל נמשך כל תקופת הכוונות - עד לפרוץ המלחמה.

ניתן לראות אפוא שבתקופת ההמתנה שלפני מלחמת ששת הימים אימץ צה"ל באופן מובהק את גישת היכולות בהנחייתו של הרמטכ"ל יצחק רבין.

תפיסת התרעה בשנים 1968-1973

לאחר מלחמת ששת הימים חלו שינויים מהותיים במצבה הגיאוגרפי-אסטרטגי של ישראל - שינויים שהיו להם השלכות מרחיקות לכת על היכולת לממש את תפיסת התרעה של ישראל - ובראשם נוכחות קבועה של צבאות ערב בסמוך לקווי הגבול החדשים. בשל המצב שנוצר לאחר המלחמה היו שטענו כי העומק

הגיאוגרפי החדש מאפשר לישראל לספוג כל מתקפה ערבית, ולכן אין יותר צורך במתקפת מנע או במתקפה מקדימה.

השינויים האלה לא נעלמו מעיניהם של בכירי צה"ל, וכבר ב-1968 פנה הרמטכ"ל חיים בר-לב לראש אמ"ן אהרון יריב והנחה אותו לכתוב מסמך על יכולת התרעה של אמ"ן במציאות הביטחונית והמודיעינית החדשה. יריב הקים ועדה לבדיקת הנושא, ולאחר שזו סיימה את עבודתה שלח הרמטכ"ל מסמך שמבוסס על מסקנותיה. במסמך הוא קובע ש"ההתרעה לגבי האויב העיקרי והקובע - מצרים - השתנתה לרעה באופן יסודי מבחינה יבשתית בשל היעדר הצורך מצד המצרים בהסעת כוחות גדולים על פני מרחקים גדולים לפני תחילת מתקפה/צליחת התעלה". במילים אחרות: לדעת יריב, אבד לאמ"ן מרכיב מרכזי ביכולת להתריע על סמך ההכנות של האויב המצרי.²⁵

באוקטובר 1968 פלשה בריה"מ לצ'כוסלובקיה בהפתעה. היה זה מהלך שהחל בתרגיל גדול והפך בסופו להתקפת אמת - בהתאם לתו"ל הסובייטי, שאותו אימצו גם צבאות מצרים וסוריה. בעקבות האירוע מינה ראש אמ"ן ועדה לבדיקת ההפתעה הסובייטית וכן המשיך להפיץ מסמכים נוספים בנוגע להתרעה הישראלית שהתמקדו בעיקר בהיבטים של ארגון ושל משאבים.²⁶

במקביל גיבש יריב באותה העת תפיסת התרעה חדשה שהביאה בחשבון את הקושי שהוא חווה בהבנת הכוונות המצריות לפני מלחמת ששת הימים. מסקנתו הייתה כי אף שהעיסוק בכוונות האויב הוא חיוני, הרי מרגע שנוצר מצב שבו האויב יצר לעצמו אפשרות לפעול צבאית נגד ישראל, אין יותר משמעות לשאלה מה יחליט המנהיג הערבי (גישה כמעט הפוכה לזו של הרכבי משנות ה-50). התפיסה הזאת איפשרה לראשונה להתמודד עם המציאות שלאחר מלחמת ששת הימים: היא איזנה בין האילוצים והחסרונות של הגישות השונות באמצעות שילוב ביניהן. לפיה, קודם כול יש לעקוב אחר הכוונות של האויב, וכאשר אלה נותרות עלומות או כאשר נוצר סיכון ביטחוני משמעותי - יש לעקוב אחר יכולותיו.²⁷ בינואר 1972 סיים הרמטכ"ל רב-אלוף חיים בר-לב את כוונותו. במסמך סיכום שהפיץ הוא ציין את ההתאמות שנעשו בתורות הלחימה

כדי שיתאימו למציאות שנוצרה אחרי מלחמת ששת הימים. במסמך הדגיש בר"ב שצה"ל עסק ב"הכרה במציאות הביטחונית החדשה ובגיבוש תפיסת לחימה וכלים המתאימים לה" וניצל את הזמן "לארגון, לאימונים ולפיתוח תורת לחימה". אולם אף לא באחד מ-27 העמודים שבסיכום הזה יש התייחסות לסוגיית ההתרעה.²⁸

ביוני 1972 הנחה סגן הרמטכ"ל ישראל טל את ראש אמ"ן לכתוב מסמך על ההתרעה למלחמה. הוא העלה את הדרישה הזאת עקב הצורך לעדכן את חישובי הזמנים ואת המרחקים בהערכת המצב השנתית ובתכנונים האופרטיביים של צה"ל. טל ציין כי באמ"ן עבדו על הנושא באינטנסיביות במשך עשרה ימים היות ש"התברר שהמודיעין מעולם לא כתב את העניין הזה בצורה כזאת אופרטיבית".²⁹ במסמך צוין כי "נקודת המוצא בהערכת המצב הינה כי כדי לבצע היום אפילו מבצע מוגבל - לא כל שכן מבצע בקנה מידה נרחב

- צריך הצבא המצרי לעשות הכנות מבצעיות לוגיסטיות" שלא ניתן להסתירן ו"שחייב להיות להן ביטוי בהתרעה".

בהמשך המסמך מצוין כי "לפעולה יזומה בקנה מידה גדול - בסבירות גבוהה תהיה לנו התרעה אולם... לא בכל מקרה יהיה ברור לנו מהי הפעולה המסוימת, בעיקר אם הפעולה תבצע על רקע של מתיחות כללית המלווה בהכנות לוגיסטיות ממושכות ובתזויות או על רקע של תרגילים מקיפים בצבא המצרי שיכללו תזויות כוחות בקנה מידה גדול".³⁰ כלומר, אמ"ן אומנם נשען במידה רבה על התרעת הכנות, אך הבין היטב את מגבלותיה - כפי שקרה בפועל לקראת אוקטובר 1973.

כשנה לפני מלחמת יום הכיפורים מונה אלוף אלי זעירא לראש אמ"ן. הוא כנראה לא הגדיר במפורש את מושג ההתרעה או את גישת ההתרעה ולא קיים שום דיון בנושא עד לאפריל 1973. נראה שעד למלחמת יום הכיפורים הוא לא הגדיר (ולא הוגדרה לו) מהי ההתרעה

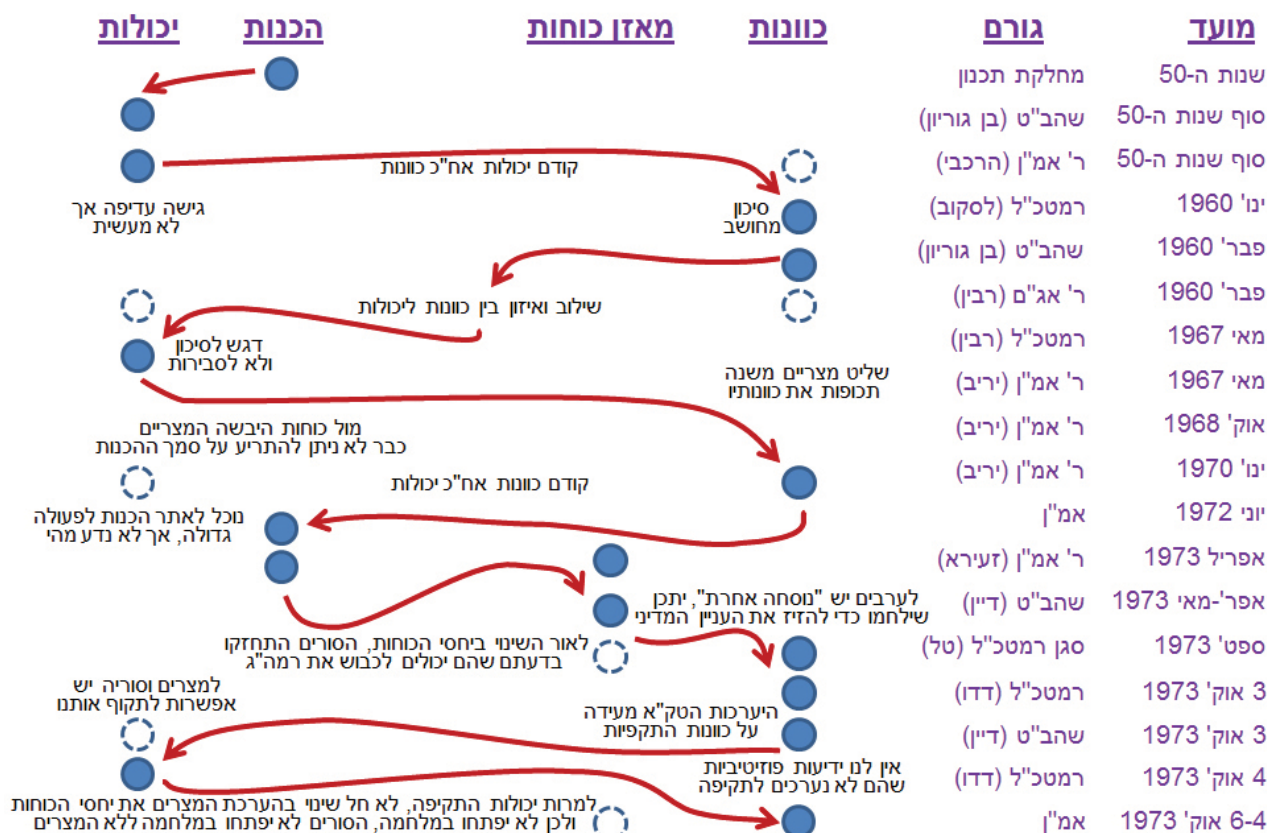
³¹ הנדרשת מאמ"ן.

מהדברים האלה עולה אפוא שבפרק הזמן שבין סיומה של מלחמת ששת הימים לבין המתיחות שלקראת מלחמת יום הכיפורים עסקו בסוגיית ההתרעה לא רק את אנשי אמ"ן, אלא גם הרמטכ"ל וסגנו - בשל השפעת הנושא הזה על התכנונים האופרטיביים של צה"ל. עם זאת, פרט להבנותיו של ראש אמ"ן היוצא (יריב), שיש לאמץ תפיסת התרעה המשלבת בין כוונות ליכולות, לא היה בצה"ל עיסוק משמעותי בתפיסת ההתרעה, ועיקר העיסוק בנושא התמקד בהיבטים האיסופיים, הארגוניים והתקציביים של ההתרעה.

אירועי "כחול לבן" (אפריל-מאי 1973)

בסוף 1972 הצטברו ידיעות על כך שצבאות מצרים וסוריה עושים הכנות לקראת פתיחה במלחמה, אך אמ"ן העריך שאין למצרים - ולכן גם אין לסוריה - אופציה צבאית ריאלית לטווח הזמן הנראה לעין. ההערכה הזאת של

תנועת המטוטלת של גישת ההתרעה למלחמה

אמ"ן הייתה מבוססת על התפיסה שמאזן הכוחות נוטה מאוד לטובת ישראל.³² באפריל 1973 קיים שר הביטחון דיון שעסק בהערכת המצב לאור ידיעות שהגיעו לישראל ושהצביעו על כך שמצרים נערכת לקראת מלחמה. בדיון ציין ראש אמ"ן כי אף שמצרים עוסקת בתכנונים אופרטיביים לקראת מלחמה, ואף שיש שינויים ביחסי הכוחות בעקבות קליטת מערכות נשק חדשות במדינות ערב, אין פני המצרים למלחמה אלא לכל היותר ליצירת לחץ על ישראל. מהדברים עולה שראש אמ"ן אימץ תפיסת התרעה המבוססת על גישת מאזן הכוחות, שכן הוא העריך כי עקב הפערים ביחסי הכוחות אין בכוונת המצרים לתקוף את ישראל.

שר הביטחון משה דיין קיבל את עמדת אמ"ן שמצרים מעוניינת רק בהפגנת כוח, אך הדגיש כי ייתכן שסאדאת יסתפק במאזן הכוחות הקיים כדי לפתוח באש כדי "להזיז את העניין".³³

הערכתו של שר הביטחון שהמצרים יכולים לפתוח באש גם בלי שיהיה ברשותם מענה מלא ליתרון הצבאי של ישראל נגעה ישירות בנקודת התורפה המרכזית של גישת מאזן הכוחות והייתה יכולה להיות נקודת מוצא (לכל הפחות) לדיון מעמיק יותר בתפיסת ההתרעה של ישראל באותה העת - תפיסה שנשענה על ה"קונספציה". אחד ממרכיביה המרכזיים של אותה ה"קונספציה" היה שמצרים לא תצא למלחמה ביחסי הכוחות שהיו קיימים אז - כל עוד אין לה מענה לעוצמתו של חיל האוויר.³⁴

ב-18 באפריל נערך דיון אצל ראש הממשלה ובו ציין ראש אמ"ן ש"יש הפעם קצת יותר סימנים להכנות קונקרטיים", אך עדיין הוא מעריך כי "מבחינה לוגית זו תהיה טעות מצד מצרים לפתוח במלחמה". בהמשך הוא התייחס לכך ש"אנחנו בודקים יום-יום ושעה-שעה סימנים מעידים בשטח כדי לראות אם הוא (סאדאת) עושה משהו או לא".³⁵

לאחר מכן דיבר זעירא על היכולת של אמ"ן להתריע מפני סוגים שונים של התקפות. הוא הסביר שחלק מהצעדים יכולים המצרים "לעשות בלי הכנות, ועל כן גם בלי התרעה". עם זאת הוא הדגיש את ביטחונו שאמ"ן יוכל לתת התרעה לקראת צליחה מצרית גדולה: "חציית התעלה ממש - כאן אני בטוח שנדע על כך מראש ונוכל לתת התרעה לא רק

טקטית אלא גם אופרטיבית, כלומר מספר ימים מראש". כאשר ראש הממשלה שאלה את ראש אמ"ן "איך נדע?" הוא השיב: "נדע את ההכנות...". בהמשך התייחס גם הרמטכ"ל לנושא הזה והבהיר: "צריך להעריך שאומנם יש להם כוונה להילחם", אבל "חסרות לנו עוד אינדיקציות...". שר הביטחון הציע לעדכן את שרי הממשלה ברגע שגייע עוד מידע: "במידה שתהיינה ידיעות מהשטח - אז גם אנחנו בעצמנו נגבש דעה ונעביר להם (לשרים ר"א) אותה". על כך העירה ראש הממשלה: "אני מציעה שנגיד להם הכול: יש ידיעות כאלה; בשטח עדיין אין מבחינים בשום דבר".³⁶ כלומר, בשלב הזה ממשיכים להישען על התרעה הכנות ואף רואים בה את האמצעי המועדף כדי לאמת את המידע על הכוונות. במאי הבהיר שר הביטחון לצמרת הפיקוד של צה"ל כי הוא חושב שתהיה מלחמה וכי "גם מבחינת התוצאות הצבאיות יש להם (לערבים ר"א) נוסחה קצת יותר מתקבלת על דעתם, ואנחנו לא תמיד קוראים כמו שהם מבינים". לאחר כמה ימים הסתיים פרק המתיחות.

לקראת המלחמה נעשה שימוש בכמה גישות התרעה שמהן לא ניתן היה להסיק ברמת ודאות מספקת שאכן עומדת לפרוץ מלחמה

אנו רואים אפוא שבתקופת המתיחות של אפריל-מאי 1973 נסב השיח ההתרעתי על גישת ההכנות, אך בפועל נשענה ההתרעה - או ליתר דיוק צפירת ההרגעה - על גישת מאזן הכוחות. על סמך הגישה הזאת הסיקו קברניטי הצבא והמדינה שלמצרים אין כוונות התקפיות.

מעניינת במיוחד היא גישתו של שר הביטחון שהצביע יותר מפעם אחת על האפשרות שהמצרים יעשו מהלך צבאי כלשהו רק כדי להניע את התהליך המדיני. למעשה הוא היה היחיד שהטיל ספק במהימנות המסקנות של גישת מאזן הכוחות שהייתה הדומיננטית בתהליך הניתוח של אמ"ן.³⁷

המתיחות לקראת מלחמת יום הכיפורים (ספטמבר-אוקטובר 1973)

בספטמבר 1973 התפתח קרב אווירי במהלך גיחת צילום ישראלית מעל שטח סוריה,

ובמהלכו הפיל חיל האוויר הישראלי 12 מטוסים סוריים. כמה ימים אחר כך נעשתה גיחת צילום נוספת, וממצאיה הצביעו על כך שבצבא סוריה נפרס במערך חירום מלא.³⁸ באותה העת העריך ראש אמ"ן כי חרף רצונם לתקוף, אין הערבים מסוגלים לפתוח במלחמה, שכן אין להם כלל סיכוי להצליח. הרמטכ"ל אומנם ציין שיש "אפשרות טכנית" שהסורים יפתחו במלחמה ממקום היערכותם, אך הם לא יכולים לעשות דבר "יותר אידיאטי" מאשר לתקוף את ישראל לבדם. בניגוד לראש אמ"ן ולרמטכ"ל הצביע סגן הרמטכ"ל ישראל טל על השינוי שחל ביחסי הכוחות והדגיש כי לאור השינוי הזה התחזקו הסורים בדעתם שהם יכולים לכבוש את רמת הגולן.³⁹ בתחילת אוקטובר בדק אמ"ן אם יש סימנים מעידים לכך שהצבא וחיל האוויר של מצרים עשו הכנות לצאת למלחמה באופן מיידי. מסקנתו הייתה שבכל הנוגע למוכנות האווירית והיבשתית מצרים אינה ערוכה לצאת למלחמה בתוך שעות, ולכן אין זה סביר שתפתח במלחמה בתוך 24 שעות.⁴⁰ לאור זאת ביקש הרמטכ"ל מאמ"ן תשובות שלוש שאלות:

1. מה הסיבה להיערכות הצבאית במצרים ובסוריה?
 2. מהי המהימנות של הידיעות בנוגע לכוונות ערבים לצאת למלחמה?
 3. האם סוריה אכן לא תצא למלחמה ללא מצרים?
- בתשובה של אמ"ן נכתב ש"אין אנו יודעים בוודאות את הכוונה הסורית... אין לנו סימנים מספיקים נוספים שיוכלו להעיד שאומנם לצבא הסורי יש כוונה תוקפנית בטווח הקצר".⁴¹
- ב-3 באוקטובר נערכה ישיבה בראשות ראש הממשלה, ובה דיווח אמ"ן שסוריה יכולה לצאת למתקפה מהמערך שבו היא נמצאת. הרמטכ"ל ציין שלמצרים ולסוריה "יש אפשרות טכנית לתקוף אותנו בתוך התרעה קצרה ביותר, בתוך זמן קצר ביותר". עמדתו של שר הביטחון הייתה כי ריכוז המערך של טילי הקרקע-אוויר הסוריים ברמת הגולן על חשבון הגנתה של דמשק "אינו דבר נורמלי הגנתי".⁴²
- שינוי בגישת הרמטכ"ל התחיל רק ב-4 באוקטובר, לאחר שהתברר שההיערכות

מטוס מיראז' ועליו סמלי הפלות | בספטמבר 1973 התפתח קרב אווירי במהלך גיחת צילום ישראלית מעל שטח סוריה, ובמהלכו הפיל חיל האוויר הישראלי 12 מטוסים סוריים. אמ"ן ראה בריכוזי הכוחות הסוריים תגובה לאירוע הזה ולא היערכות למלחמה

למתקפה מקדימה - צעד שצה"ל הכין והמליץ להוציאו אל הפועל.⁴⁵ כאשר אמ"ן ניסה לעמוד על כוונותיה של מצרים, הוא נשען במידה רבה על ניתוח של מאזן הכוחות - ניתוח שהיה שגוי בגלל האדרת כוחו של צה"ל והיעדר המידע (או ההבנה) שמצרים החליטה להשיג את מטרותיה המדיניות באמצעות מהלך צבאי מצומצם שתואם את יכולותיה הצבאיות המוגבלות.

סיכום

הטענה המרכזית במאמר הזה היא שכישלון ההתרעה במלחמת יום הכיפורים לא היה כישלון מודיעיני וגם לא כישלון ביישומה של תורת הביטחון, אלא היה זה כישלון של תורת הביטחון עצמה. התורה כשלה משום שהידע המוסדי שהתפתח לא איפשר להתמודד עם המציאות הביטחונית מדינית ערב מלחמת יום הכיפורים בשל פערים בין תפיסת ההתרעה לבין המציאות האסטרטגית. מדובר היה לא רק בפערים מודיעיניים מוכרים, אלא בעיקר בפערים בנוגע לאופן שבו צריך וניתן לפעול במצבי מתיחות שבהם נוצר איום צבאי משמעותי בחזיתות - איום שאינו נתמך במידע מודיעיני ברור על

ברמת ודאות מספקת שאכן עומדת לפרוץ מלחמה. בזירה הסורית היה ברור שהסתיימו ההכנות הצבאיות להתקפה על ישראל, אך לא היה מידע על כוונותיה של הנהגת סוריה, ולכן ניתן היה לפרש את המצב במסגרת המתוחות הצבאית ולא לראות בו צעד לקראת מלחמה. כתוצאה מכך נשענה למעשה ההתרעה מול סוריה על ההתרעה מול מצרים.

בזירה המצרית ניתן היה לראות בהיערכות יוצאת הדופן לאורך התעלה חלק מתרגיל גדול, שבעקבותיו אבדה מרבית יכולת ההתרעה על בסיס הכנות או יכולות, והניסיון לנתח את המצב על פי הכוונות כשל בהיעדר מידע פוזיטיבי תומך על כוונה או על החלטה לפתוח במלחמה. יתרה מכך, הניסיון לקבל תמונה עדכנית בנוגע להיערכות ולאיומים חייב גיחות צילום מעל שטחי מצרים וסוריה, אך הדרג המדיני לא אישר את חלקן עקב החשש שהן יסלימו את המצב. באופן דומה היה חשש שגיוס המילואים יחשב גם הוא להסלמה ישראלית. החשש הזה - לצד שיקולים משקיים ופוליטיים פנימיים - גרם בסופו של דבר לכך שישראל לא גייסה את כוחות המילואים שלה למרות הסיכון הגבוה שנוצר - כפי שמתחייב מגישת היכולות.⁴⁴ כך גם נפסל הרעיון לצאת

של הכוחות המצריים היא חסרת תקדים וכי היועצים הסובייטים מתפנים מסוריה וממצרים. מאותה הנקודה הוא החל לאמץ גישה שמנסה להפריך את האפשרות שעומדת להיות מלחמה (ולא להצדיק את הטיעונים נגד פריצתה) והחל לייחס חשיבות רבה יותר ליכולות של האויב ולא לכוונותיו: "אין לנו ידיעות פוזיטיביות שזה לא מערך תקיפה... טכנית הם מסוגלים לפעול. אלה מכתבים את פעולותינו".⁴³

אחר כך הפיץ אמ"ן לקט שכלל 43 סעיפים ושעסקו ברובם בתיאור מערכי החירום של צבאות מצרים וסוריה. בלקט נכלל סעיף הערכה שבו נאמר כי "לא חל שינוי בהערכת המצרים את יחסי הכוחות בינם לבין כוחות צה"ל. אי לכך, הסבירות שהמצרים מתכוונים לחדש את המלחמה היא נמוכה". ב-5 באוקטובר בלילה הגיעה הידיעה המפורסמת מראש המוסד צבי זמיר שלפיה תיפתח המלחמה למחרת. ואכן, עוד בטרם הסתיים הוויכוח על היקף המילואים שיש לגייס, נפתחה מלחמת יום הכיפורים ביוזמת מצרים וסוריה ב-6 באוקטובר בסמוך לשעה 14:00. לקראת המלחמה נעשה אפוא שימוש בכמה גישות התרעה שמהן לא ניתן היה להסיק

כוונות לצאת למלחמה.

כתוצאה מכך עמדה ישראל ללא יכולת ממשית לקבל התרעה שניתן היה לתרגמה לתגובה מעשית בשטח. במקום להסתמך על תורת התרעה מגובשת וקוהרנטית שרלוונטית למציאות המדינית-ביטחונית של ראשית שנות ה-70', הסתמך הממסד הביטחוני הבכיר על מארג סבוך, מבולבל ומבלבל של כמה גישות התרעה שלא איפשרו להשיג את רמת הוודאות הנדרשת למקבלי ההחלטות כדי לפעול אל מול האיום ההולך ונבנה.

תנועת המטוטלת בין גישות ההתרעה השונות, שהיו לה שורשים כבר בשנות ה-50 וה-60, מעידה על מצוקתם של מקבלי ההחלטות ערב המלחמה - מצוקה שנבעה מהמלכוד שנוצר עקב הכשלים הפתולוגיים של גישות ההתרעה עצמן (שווה ברובם עוד לפני המלחמה).

לכן הכישלון בהתרעה לא היה ביישום תורת הביטחון, אלא הוא היה קודם כול בפיתוח התורה עצמה ובעדכונה. עיקר הכשל אינו בהיעדר מידע או בטעויות בהערכה, אלא בהמשך ההישענות על תפיסות ועל הנחות (כמו מתקפה מקדימה וגיוס מילואים) שפסקו להיות רלוונטיות. זהו אינו כשל מודיעיני אלא כשל במסד התורתי הלאומי הבסיסי ביותר - כשל שהאחריות לו רובצת הן על אנשי אמ"ן והן - ואולי בעיקר - על הדרג הצבאי-ביטחוני הבכיר כולו.

הכישלון בהתרעה לפני מלחמת יום הכיפורים הוא לא רק תוצר של כישלון בהשגת מידע על האויב, אלא זהו במידה רבה כישלון בפיתוח הידע בתוך צה"ל ובתוך המערכת הצבאית-ביטחונית עצמה

המסקנה היא אפוא שהכישלון בהתרעה לפני מלחמת יום הכיפורים הוא לא רק תוצר של כישלון בהשגת מידע על האויב, אלא זהו במידה רבה כישלון בפיתוח הידע בתוך צה"ל ובתוך המערכת הצבאית-ביטחונית עצמה. הסכנה שכישלון כזה יחזור על עצמו - נוכח סוגי עימותים חדשים, אמצעי לחימה חדשים ואילוצים פנימיים ובין-לאומיים - קיימת גם ב-2013 לא פחות מכפי שהייתה קיימת ב-1973, ערב מלחמת יום הכיפורים.

הערות

1. על חשיבות ההתרעה המודיעינית בתוך המסגרת הביטחונית הכוללת ראו: יצחק בן ישראל, **תפיסת הביטחון של ישראל**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון בסדרת האוניברסיטה המשודרת, 2013, עמ' 61. הקביעה שההתרעה היא נקודת המשען הארכימדית של תפיסת הביטחון כולה היא של אהוד ברק בעת היותו ראש אמ"ן ראו: אהוד ברק, "סוגיות בהפעלת המודיעין", **מערכות** 298, אפריל 1985, עמ' 2, <http://maarachot.idf.il/PDF/FILES/2/109382.pdf>
2. אני מעדיף את האיות "התרעה" (למעט בציטוטים - שם אני שומר על הנוסח המקורי). להבדל אפשרי בין "התרעה" ל"התראה" ראו: צבי לניר, **ההפתעה הבסיסית - מודיעין במשבר**, הקיבוץ המאוחד, 1983, עמ' 160
3. אריאל לויטה, "על התרעה, תפיסת איום ותגובה", בתוך: צבי עופר ואבי קובר, **מודיעין וביטחון לאומי**, מערכות, 1998, עמ' 339
4. ינאל אלון, **בתחבולות מלחמה**, הקיבוץ המאוחד, 1990, עמ' 306
5. אהוד ברק, **שם**
6. ישראל טל, **ביטחון לאומי - מעטים מול רבים**, דביר תל-אביב, 1996, עמ' 85. טל כותב בחלק הזה של ספרו על התפיסות השונות בנוגע להתרעה.
7. אריה בראון, **משה דיין במלחמת יום הכיפורים**, עידינים, תל-אביב, 1992, עמ' 18
8. עמוס גלבוני: "הערכות המודיעין - מדוע אינן קורסות תמיד? בתוך: צבי עופר ואבי קובר, **מודיעין וביטחון לאומי**, מערכות, 1998, עמ' 252-255
9. אייתי ברון, "שדה המוקשים של המודיעין: החובות המוטלות על קציני המודיעין על פי ועדות החקירה", **מערכות** 370, אפריל 2000, עמ' 43, <http://maarachot.idf.il/PDF/FILES/0/110180.pdf>
10. ינאל אלון, **כלים שלובים**, הקיבוץ המאוחד, 1980, עמ' 110. עם זאת, אלון אינו נותן מענה לשאלה כיצד יוכל המודיעין לתת את הפרשנות הנכונה לריכוזי הכוחות של האויב.
11. ראו את דבריו של עמוס ידלין בעת שהיה ראש אמ"ן בהקדמה לספרו של ינאל שפי, **התרעה במבחן: פרשת "ותם" ותפיסת הביטחון של ישראל, 1957-1960**, מערכות, 2008. ידלין מסביר מדוע איננו יכולים לדון רק ביכולות האויב.
12. כך, למשל, סירב שר הביטחון משה דיין זמן קצר לפני שפרצה מלחמת יום הכיפורים לאשר גיחת צילום מעל המערכים הצבאיים, היות שחשש שהדבר ייחשב לפרובוקציה ויגרום להסלמה. שמואל גורדון, **30 שעות באוקטובר**, ספריית מעריב, 2008, עמ' 259
13. שמעון גולן, **גבול חם, מלחמה קרה: התגבשות מדיניות הביטחון של ישראל 1949-1953**, מערכות, 2000, עמ' 215
14. אלון, **בתחבולות מלחמה**, עמ' 306
15. על השפעת הפירוז הלא פורמלי ועל ההתרעה בכלל ראו: דב תמרי ואהרן זאבי פרקש, **ואיך נדע? מודיעין, מבצעים, מדינאות**, ספרי עליית הגג וידיעות ספרים, 2011, עמ' 61-95
16. משה דיין, **אבני דרך - אוטוביוגרפיה**, עידינים, 1976, עמ' 347
17. מתוך הרצאה שנשא בפ"ם ב-1976 דן טולקובסקי, שהיה מפקד חיל האוויר בשנים 1953-1958
18. דב תמרי: "מתחים בין המבנה הקבוע של צה"ל למילואים ולמשג התרעה - מבצע 'ותם' כמקרה במבחן", פרק בעבודת הדוקטורט "המילואים - תופעה ישראלית ייחודית", אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי הרוח, החוג ללימודי ארץ ישראל, אוגוסט 2007
19. שפי, **התרעה במבחן**, עמ' 127
20. יצחק רבין, **פנקס שירות**, ספריית מעריב, 1979, עמ' 107
21. שפי, עמ' 236
22. שפי, עמ' 262
23. יצחק רבין, **מבחר תעודות מפרקי חייו**, כך ראשון, גנזך המדינה, 2005, עמ' 134, <http://bit.ly/YU9nyD>

24. **שם**, עמ' 447, 449, 474
25. אהרון יריב: **הערכה זהירה**, מערכות, 1998, עמ' 41
26. יואל בן-פורת, **ניעלה - סיפור ההפתעה של מלחמת יום הכיפורים מפי מפקדה לשעבר של יחידת ההתרעה המרכזית של אמ"ן**, עידינים וידיעות אחרונות, 1991, עמ' 25. ראו גם יריב, עמ' 44
27. אריה שליו: "אהרון יריב - קורות חיים", בתוך **הערכה זהירה**, עמ' 25
28. רב-אלוף חיים בר-לב, **דו"ח מסכם: 1 בינואר 1968 - 1 בינואר 1972**, 1972, מסמך פנימי בצה"ל
29. דברי ישראל טל בסימפוזיון על חלקו של המודיעין במלחמת יום הכיפורים, 1994, עמ' 10, מסמך פנימי בצה"ל
30. ועדת אנרגט, **דין וחשבון חלקי נוסף**, 1974, עמ' 154
31. אלי זעירא, **מיתוס מול מציאות - מלחמת יום הכיפורים: כישלונות ולקחים**, ידיעות אחרונות, 2004, עמ' 100. ראו גם ועדת אנרגט, **שם**, עמ' 151
32. **בן-פורת**, עמ' 6
33. **בראון**, עמ' 19. בעוד שאמ"ן הסתמך על מידע שנחשב למהימן מאוד בנוגע לאופן שבו העריכו המצרים את יחסי הכוחות בינם לבין ישראל ואת תנאי הסף היווניים להם לפתיחה במלחמה, הרי ששר הביטחון דיין הבין את הקשר המדיני הרחב של האיומים המצריים והצביע על רצינות חדש שכלל מהלך צבאי שמטרתו להגיע תהליך מדיני ולא - כפי שטען אמ"ן - "להחזיר כוח את מה שנלקח בכוח". בהמשך הסביר דיין שלמצרים יש "נוסחה אחרת" בחישובי המלחמה שלהם שמשמעת ממנה שהתרת מאזן הכוחות אינה תקפה.
34. ההנחה השנייה בקונספציה הייתה שסוריה לא תפתח לבדה במלחמה ללא מצרים. ההנחה הזאת לא הופרכה (הסורים) אכן לא התכוונו לפתוח במלחמה ללא מצרים, ולמעשה לא עשו זאת עד היום). ההנחה הזאת גרמה לכך שבפועל ההתרעה בנוגע לסוריה לא עמדה בפני עצמה אלא נשענה על ההערכות בנוגע לכוחותיה של מצרים.
35. **בראון**, עמ' 22-21. ראו גם: חנוך ברטוב, **דדו - 48 שנה ועוד 20 יום**, דביר, 2002, עמ' 257
36. **ברטוב**, עמ' 258-262. **זעירא**, עמ' 102
37. באמ"ן וגם במערכת המדינית חיכו לאינדיקציות חד-משמעיות מ"האמצעים המיוחדים" שכוננו "פוליסת הביטחון של ישראל". ראו: אורי בר-יוסף, "אי-הפעלת 'אמצעי האיסוף המיוחדים' והכשל המודיעיני במלחמת יום הכיפורים: מבט חדש", **מערכות**, 448, אפריל 2013. ראו גם: אורי בר-יוסף, "הקנדל האמיתי", **הארץ**, 4 באפריל 2013, עמ' 17
38. הגיחות האלה הן דוגמה למגבלות של גישת ההכנות והיכולות אשר מחייבות מעקב מודיעיני אחר המתרחש בשטח האויב. בהמשך האירועים, וכימיים לפני פרוץ המלחמה, סירב שר הביטחון לבקשות לאשר גיחות צילום בשטח מצרים - גיחות שהיו נחוצות לבחינת היערכות המצרית. ראו הערה 12
39. **ברטוב**, עמ' 302; **בראון**, עמ' 30
40. אורי בר-יוסף, **הצופה שנרדם**, זמורה ביתן, 2001, עמ' 258
41. **בראון**, עמ' 46
42. **בראון**, עמ' 52. **זעירא**, עמ' 167-169
43. בר-יוסף, **הצופה שנרדם**, עמ' 308. על חשיבותה של גישת ההפרכה בעבודת המודיעין ראו את ספרו של יצחק בן ישראל: **דיאלוגים על מדע ומודיעין**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1989 וכן **הפילוסופיה של המודיעין**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1999
44. לאחר שראש המוסד צבי זמיר נפגש עם המקור הבכיר ביותר שהיה לישראל, חתנו של הנשיא נאצר אשרף מרואן, וקיבל ממנו התרעה חד-משמעית על כך שבכוונת מצרים לתקוף את ישראל ב-6 באוקטובר, הגיב דיין בזלזול: "על סיפורי צביקה זמיר לא מניינים את כל צה"ל", **גורדון**, עמ' 257
45. **גורדון**, עמ' 249